

Barnrikehus i Körsbärshagen

– en museilägenhet från 1930-talet

Piamaria Hallberg

I maj 1990 öppnades på Stickelbärsvägen 7 ett nytt museum. Det är en lägenhet som visar hur en barnfamilj bodde modernt för femtio år sedan.

I oktober 1936 flyttade de första familjerna in i de nyuppförda så kallade barnrikehusen på Stickelbärsvägen och Körsbärsvägen. Det poetiska namnet Körsbärshagen är den gamla vedertagna benämningen för området som ligger på Östermalm i Stockholm nära Roslagstull. Samtidigt stod barnrikehus klara i Hammarbyhöjden och Kristineberg.

Barnrikehusen inledde en ny period i svenskt bostadsbyggande. För första gången gjordes en statlig satsning för att ge fattiga barnfamiljer en dräglig bostad.

Bättre bostäder

För socialdemokratiska arbetarpartiet hade bättre bostäder redan vid partibildningen 1889 varit en huvudfråga. När partiet 1932 vann valet och kunde bilda regering skapades möjligheter att ta itu med den besvärliga bostadssituationen. De första åren på trettioalet var svåra. Vintern 1932–33 gick 200 000 människor utan arbete, en tredjedel av barnen i landet var undernärda, många svält. Födelsefallen i Sverige var lägst i hela världen – det var kris i befolkningsfrågan.

I Stockholms innerstad saknade mer än hälften av lägenheterna centralvärme och i innerstans arbetarkvarter klassades en fjärdedel av lägenheterna

som hälsovådliga. Många barnfamiljer bodde trångt och omodernt. Ett problem var också att många privata värdar inte hyrde ut till barnfamiljer.

År 1933 tillsattes en bostadssocial utredning. Två år senare kom det första betänkandet. Riksdagen tog fasta på vad som föreslogs i betänkandet och anslag 10 miljoner till uppförandet av bostäder ”till mindre bemedlade barnrika familjer”.

Trots att 10 miljoner inte var en särskilt stor summa pengar, var det ändå ett nytt och avgörande steg. Ser vi tillbaka i tiden hade bostaden alltid betraktats som en privat angelägenhet. Nu tog samhället för första gången ansvar för bostadsbyggandet.

Familjerna skulle ha minst tre barn för att få ansöka om en lägenhet i ett barnrikehus. Staten gav kommunerna förmånliga lån för att bygga dessa hus, som skulle uppföras på kommunal mark. Staten anslag också pengar till hyressubventioner, vars storlek var beroende av hur många barn familjen hade.

Bostadsbyggande var bra, det blev arbetstillfällen åt byggnadsarbetare. Det gav också arbete i andra branscher t ex betong, trä och glas. Barnfamiljerna som fick bra bostäder skulle nu förhoppningsvis skaffa fler barn.

Folkhemmet

Villan i Enskede med äppelträd och krusbärsbuskar var fortfarande drömmen för många. Men det var

omöjligt att bygga egnahem till alla människor. Nu skulle folkhemmet byggas!

På Stockholmsutställningen 1930 visades moderna och mestadels dyrbara bostäder. År 1931 kom skriften ACCEPTERA. Det var dags att acceptera industrins möjligheter att massproducera till lågt pris. Både bostäder och vardagsvaror skulle bli billigare och bättre. Alla skulle få tillgång till livets goda.

Idealet var ett trevåningshus med lägenheter planerade så att solen kunde lysa in från alla håll. Lägenheterna skulle ha centralvärme, badrum och tvättstuga. Hyran betalades per kvadratmeter golvyta och inte som tidigare efter antal rum eller eldstad. Planeringen gällde också utemiljön. Det skulle finnas träd och lekplatser för barnen.

De statliga lånen och bidragen för att bygga barnrikehus upphörde 1948. Politikerna ville nu komma ifrån det kategoriboende som barnrikehusen faktiskt innebar. Bidrag kunde i fortsättningen lämnas till allt bostadsbyggande. Bostadsbidrag lämnades också till alla behövande oavsett om de var barnrika eller inte.

De första barnrikehusen

Husen på Stickelbärsvägen och Körbärsvägen uppfördes av Stockholms fastighetskontor men övertogs strax efter av det nybildade AB Stockholmshem. Husen är trevånings lamellhus, så kallade smalhus. Alla lägenheter hade centralvärme, elektricitet,

Flygbild över Körbärshagen i slutet av 1930-talet. Foto Oskar Blad. SSM.

Barnrikehus i Körsbärshagen. Barnrikehusen byggdes gärna på kuperad mark. Det gav omväxling och trevnad "och ansamlingen av barn och unga på en plats gör sig under sådana förhållanden mindre märkbar" skrev arkitekten Carl Melin i en artikel i Byggnadsindustrin november 1938. Foto SSM.

gasspis, sopnedkast, badrum och modern tvättstuga. Balkong, kylskåp och diskho ansågs emellertid för dyrt och saknas i de här lägenheterna. Eftersom man inte hade kylskåp var Konsum på Körsbärsvägen öppet varje dag, även på söndagarna, men då endast före högmässan.

År 1937 var alla barnrikehus på Stickelbärsvägen och Körsbärsvägen klara och där bodde 463 personer i 72 lägenheter. Det var en homogen grupp, de flesta vuxna var mellan 36 och 45 år. Nästan alla män

tillhörde arbetarklassen. Många var yrkesutbildade tex bokbindare, rörmokare och tapetserare, andra arbetade som renhållningsarbetare, lagerbiträde eller vaktmästare.

Kvinnorna skötte hushållet, och de allra flesta hade något extraarbete. Några tog morgon- och kvällstädningar, en var kalaskokerska, en fru tog emot sömnadsarbete, en hade skaffat sig stickmaskin och tog emot beställningar på strumpor.

Området hade också en av de första kommunala

barnstugorna, Körsbärsgården. Där fanns kindergården för små barn, eftermiddagshem för skolbarn och på kvällarna olika klubbar för ungdomar.

Före flytten till Stickelbärsvägen

"Vi bodde på Valhallavägen. Det var tråkigare där studentbostäderna nu ligger, St Eriks bostäder hette de. Det var nödbostäder. Vi hade ett stort rum och ett stort kök. Det var som att bo på landet med små täppor, utedass och vedbod. Tänk på vintern, vad kallt det var innan man fick eld i spisen. Morfar bodde också där, han odlade morötter och rödbetor. Han hade också fina lejongap och andra blommor.

Jag var precis åtta år och hade börjat andra klass när vi flyttade upp till Stickelbärsvägen."

Så berättar ett av barnen på Stickelbärsvägen.

De flesta familjerna kom från mycket dåliga och omoderna bostäder. Kvinnorna som skötte hushållen hade en tung arbetsbörda. Vatten skulle bäras in

från en pump eller kran på gården, slasken skulle bäras ut. Torrdass och vedbod fanns på gården. Ved skulle man ha både till köksspis och kakelugn. Veden skulle först sågas och huggas och så bäras in i lägenheten.

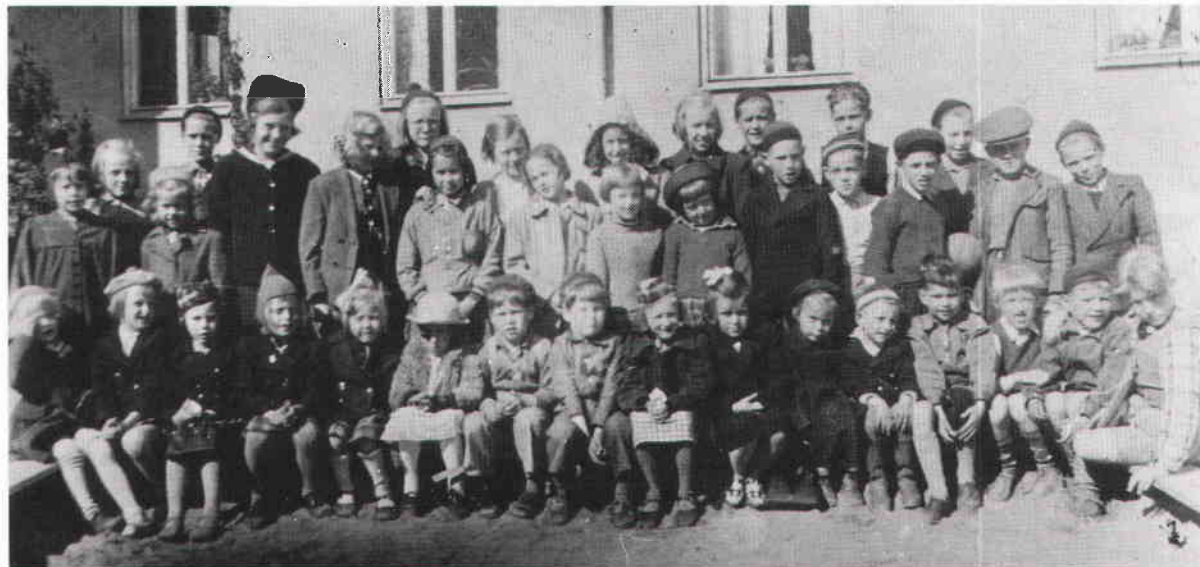
När man skulle diska, tvätta kläder eller bada barn måste vatten värmas på spisen. Elektricitet var ingen självklarhet, och det var mycket pyssel med fotogenlampor. En familj bodde i ett skjul i en park sista sommaren innan de flyttade till Stickelbärsvägen.

Himmelriket

"Vi tyckte vi kom till himmelriket. Badrum! Badkar! Varmt och kallt vatten!"

Många hade aldrig sett ett badkar förut, och här kunde man sitta upp i badkaret och ändå ha vatten ända upp till hakan. Det behövdes bara en gaspolett för att kunna laga mat på spisen, och när man

Barn på Stickelbärsvägen i slutet av 1930-talet. Foto i privat ägo.

tryckte på en knapp på väggen tändes lampan i taket. Tvättstuga fanns i källaren, det var en inbyggd pannmur som värmdes med gas. Torkrum fanns också i källaren, man slapp släpa upp tvätten till vinden som var det vanliga i äldre hus.

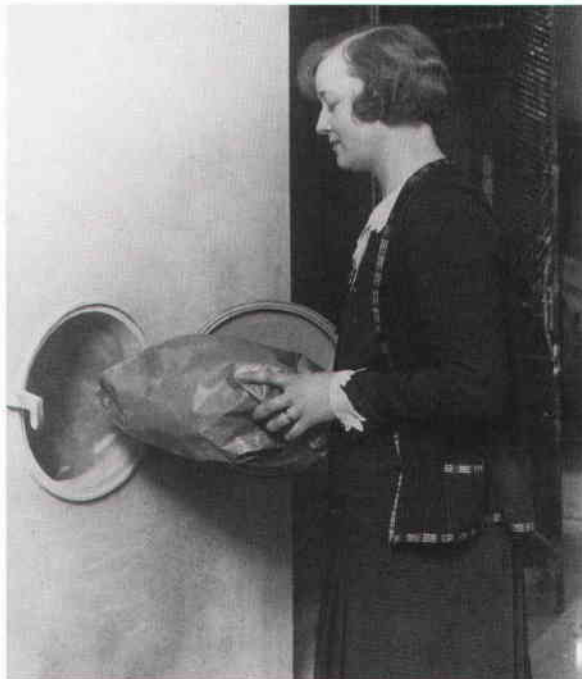
Att bo modernt var härligt, men här var också trevligt på många andra sätt. Det berättas att portvakten var en lång och mager karl, som var bussig och tyckte om barn. Han samlade frimärken och fick en del barn att ägna sig åt det.

Varje år ordnade familjerna höstfest. Polisen stängde av gatan för trafik och långbord dukades. Det serverades kaffe till de vuxna och saft och bullar till barnen. På höstfesten och på Svenska flaggans dag, hängde alla skolbarn ut den flagga de sytt i skolan genom vädringsventilerna under fönstren. "Vi smyckade hela gatan", berättar en flicka som bodde på Stickelbärsvägen.

En vårfest hölls varje år i Körsbärgården, områdets barnstuga, i mitten av april. Då sjöngs "Vintern

Tvättstuga, mangel och torkrum fanns i källaren på Stickelbärsvägen. Foto HSB.

Sopnedkast var en nyhet som underlättade hushållsarbetet. Foto 1931. HSB.

rasat ut bland våra fjällar, drivans blommor smälta ner och dö”.

Men visst var det trångt

Lägenheterna var moderna, men små. Storleken varierade från ett rum och kök, till fyra rum och kök, 36–72 kvadratmeter. De familjer som flyttade in i två rum och kök, 42 kvadratmeter, på Sticketbärsvägen hade minst fyra barn. Köket var välplanerat, med avdelad matplats där man kunde ställa en kökssoffa som bäddades på natten. Föräldrarna sov oftast i en ottoman i det största rummet, som också var finrum. I det lilla rummet fick barnen hålla till, och där ordnades också sovplatser för dem på nätterna.

”När vi hade bott här ett par tre dagar kom en

representant från Stockholms stad. Han pekade på garderoberna och sa ’Tycker ni inte att det är stora fina garderober?’ – ’Jodå, dom är lagom stora att hänga pantbankskvittona i’, svarade min man. Det var ju bara två garderober 50×50 cm till sju personer.”

Så berättar en fembarnsmamma som flyttade in i en tvårummare 1936. På sommaren förvarades vinterkläderna i källaren, och på vintern fick de byta plats med sommarkläderna. Smutskläderna samlades i källaren, det var ju nära till tvättstugan.

När vi nu femtio år efteråt sitter och talar om hur allt fick plats, skrattar de flesta och säger att *”det verkar omöjligt, men det gick det med”*.

Kvinnorna slet hårt med hushållet och med extraarbeten. Många fick sitta uppe sent för att hinna laga barnens skolkläder, som måste vara klara till nästa dag. Barnen hade inte så många ombyten, men alla hade finkläder till fest. Symaskin var viktig och hade en självklar plats i alla hem. För att dämpa ljudet från symaskinen och inte störa grannarna som kanske skulle upp tidigt på morgonen vek man en tras-matta flera gånger och lade under.

Kriget

”Den 9 april 1940 minns jag så väl. Jag gick i första klass. Min lärarinna hade högt blodtryck. Hon hade blodiglar på sig för det. Den dagen kom vaktmästaren in och talade om att tyskarna marscherat in i Norge och Danmark. Fröken satt i katedern. Hon sa ingenting, hon bara svimmade. Vi fick ledigt resten av dagen. Det var en kuslig dag.

Pappa arbetade på Finnboda varv till kriget bröt ut. Då fick han sparken för han var organiserad kommunist. Kommunisterna ansågs vara en säkerhetsrisk. Pappa skulle aldrig i sitt liv kunna förråda något, men det var såna tider.”

Så slutade det optimistiska 30-talet. Varmvattnet

Interiörbild från museilägenheten, sovrummet, efter renoveringen. Foto Ingrid Wilken 1990. SSM.

på Stickelbärsvägen tog slut, men den bussiga portvakten samlade ihop lite skräp ibland och eldade så hyresgästerna kunde få ett bad.

Många matvaror ransonerades men släktingar på landsbygden kunde hjälpa till med ett och annat. Stickelbärsvägen låg nära sopstationen. Ibland hände det att med soporna kom lådor med skämd frukt. De mest företagsamma barnen klättrade över staketet in på sopområdet och kastade ut frukt till dem som stod utanför.

"Vi åt päron så det sprutade om oss, och mamorna konserverade. Sogubbarna tittade åt ett annat håll, de hade väl barn själva."

Nya tider

Från början var det tänkt, att när barnen vuxit upp och den yngsta fyllt sexton år skulle familjen flytta. Det skulle beredas plats åt nya barnfamiljer. Men tiderna förändras och på gatan bor fortfarande den allra första hyresgästen kvar. Hon bor nu ensam i den tvårummare som förr hyste sju personer. Av de barn som växte upp på gatan bor några kvar i föräldrarnas lägenhet. Det är trevliga nyrenoverade ljusa lägenheter, och en tvårummare är precis lagom för en person.

Återställandet till 1930-talet

Det började som ett ombyggnadsärende. Smalhusen från 1936–37 i Körsbärshagen skulle moderniseras, tilläggsisoleras, fönster med bågar av aluminium skulle sättas in och lägenheternas planlösning ändras. Stadsmuseets byggnadsantikvarie Britt Wisth hade förslag till andra lösningar. Ägarna Stockholms hem erbjöd att en lägenhet skulle sparas och disponeras av Stadsmuseet som museilägenhet för att visa hur man bodde modernt för 50 år sedan. Dåvarande fastighetsborgarrådet Mats Hulth uppvaktades och alla var mycket positiva. Stockholms-

hem upplät lägenheten hyresfritt och fastighetskontoret lämnade anslag till återställningsarbetet. Stadsmuseet skulle stå för verksamheten.

Husen slapp tilläggsisolering och fönsterbågar av aluminium. Lägenheten med adress Stickelbärsvägen 7, som blev utsedd till museilägenhet lyftes ut ur moderniseringsprogrammet. Den skulle återställas som den såg ut när den stod inflyttningsklar i oktober 1937. Trappuppgången återfick sin ursprungliga målning och luckan till sopnedkastet sparades som en attrapp. (Numera får hyresgästerna gå till ett soprum.)

I lägenheten skrapades den ursprungliga färgen på lister, dörrar och köksskåp fram och målades upp som det sett ut från början. Elementen är original likaså den rostfria diskbänken och opalglasskivan som skyddar väggen över diskbänken. Gasspisen var för modern och byttes ut mot en äldre från en annan lägenhet. Tyvärr stängdes gasen av och ledningarna kapades.

Inredningsarbetet

Den 19 januari 1988 var vi några från museet som åkte upp till Stickelbärsvägen för att titta på lägenheten och dra igång inredningsarbetet. På Stickelbärsvägen stod en container, vi började med att genomsöka den. Där låg en utmärkt bra stålottoman och en del textilier som vi bar upp i lägenheten. Jag har senare fått veta vem detta tillhört. Den förra ägaren är mycket nöjd med att föremålen numera står på museum.

Att flytta gamla toaletter är inte så lätt. Porlinet spricker när skruvarna tas bort och toaletten skall lyftas. Efter många försök lyckades det, men toaletten som stått i ett källarutrymme, hade säkert inte blivit rengjord sen huset var nytt. Vi skurade den med alla rengöringsmedel som finns i handeln utan resultat. Till slut tog vi ett rakblad och skrapade bort avlagringarna.

Nästa problem var att hitta en lämplig linoleummatta, den ursprungliga mattan var utbytt men en bit av originalet låg kvar i den ena av garderoberna. Jag kontaktade fastighetskontoret för att få reda på vilka trettiotalshus som var under renovering. Tanken var att flytta en gammal matta till lägenheten. Andreaskyrkan på Högbergsgatan höll på att renoveras, i deras stora samlingslokal låg den perfekta mattan. Vi diskuterade med byggfirman som höll på med renoveringen. De var mycket intresserade av att försöka hjälpa oss. Den 11 mars 1988 skulle det ske! Linoleummattan lossades försiktigt och rullades ihop, den höll ihop fint. För att vara riktigt säkra på att den skulle hålla rullade vi ut den igen. Då började den spricka och smulas sönder! Den skulle aldrig tåla en transport till Stickebärsvägen. Besvikelsen var stor. Vi ringde runt till kollegor på museerna ute i landet och frågade om de kände till någon affär som kunde tänkas ha äldre linoleummattor i lager. Det blev många glada skratt under de samtalen, men ingen kände till några gamla mattor.

Men så en dag ringde man från läns museet i Gävle: "Tro det eller inte men din linoleummatta tillverkas fortfarande i Tyskland." Det hade man fått reda på genom arbetet med utställningen "Bevare mig väl" som handlade om att bevara gamla byggnader. En golvfirma med kontakter i Tyskland hjälpte oss att importera linoleummattan. Mattan lades in, golvlisten fick bytas ut tre gånger innan det blev rätt, trots att vi lämnat noggranna instruktioner om hur den skulle se ut. Vi tyckte alla, att de brunsåsfärgade strimmiga golven var de vackraste vi sett!

Intervjuer

För att iordningställa lägenheten på ett riktigt sätt måste intervjuer göras med dem som bott på gatan.

Bernt Jonasson var 10 år när han flyttade till Stickebärsvägen 7, in i lägenheten som nu är museilägenhet. Han har berättat om hur det var att växa

Fru Jonasson och en av sönerna i stora rummet, Stickebärsvägen 7. Foto i privat ägo.

upp i barnrikehus, om skolan, familjen och om mycket annat. Familjen Jonassons många fotografier från lägenheten har varit till stor hjälp.

Museet satte upp lappar i området och sökte människor som bott där från början. På det sättet fick vi kontakt med en syjunta, som hade träffats i över 50 år och alla hade bott i Körsbärshagen. Genom syjuntan kom jag i kontakt med flera familjer. Vi satte in en annons i Dagens Nyheter, där vi efterlyste människor som bott i området på 1930–40-talen. Några som bott på gatan kontaktade oss.

Vilka trevliga människor! De hade mycket att berätta, om roliga och glada minnen men också det som varit svårt och bittert. De har också varit till ovärderlig hjälp när lägenheten skulle inredas.

Den 11 oktober 1988 intervjuade jag tre systrar varav en bor kvar på Stickebärsvägen. Vi satt i hennes lägenhet och när vi var klara med intervjun ville de gärna se hur lägenheten tedde sig och hur den importerade linoleummattan såg ut. Vi korsade

Stickelbärsvägen och gick in i sjuan, jag låste upp dörren. Den syn som mötte oss var fasansfull. Översvämmning – hela mattan var förstörd!!!

När den första chocken lagt sig var det bara att ta alla kontakter igen och importera en ny matta.

När golvet äntligen var färdigt var det dags att leta lämpliga tapeter. Det var också svårt. Efter många nya samtal med museer och tapetfabrikanter om eventuella gamla tapetlager kom vi på tanken att trycka nya tapeter med gamla mönster. Vi hörde oss för om kostnaderna. Det skulle bli svindlande summor. En kollega som följt med i alla turer med golv och tapeter berättade för en god vän i Skåne om våra svårigheter. Många månader senare ringde kamraten från Skåne. Han hade hittat ett gammalt tapetla-

ger i en lanthandel som skulle läggas ner och skickade upp tapetprover till Stockholm. Jag stämde träff med Bernt Jonasson och syjuntan och alla var helt ense om vilken tapet det skulle vara. Det var gamla sköra tapeter men vi fick tag i en firma som gjorde ett väldigt fint arbete. Samma firma stöpplade matrummet och köket.

Spisen måste fungera det var vi alla överens om, men hur? Vi överlämnade problemet till en uppfinnare. Han konstaterade att det var omöjligt att koppla en gasoltub till spisen, eftersom gasolgasen har högre temperatur än stadsgasen. En specialblandning måste beställas. Tuben placerades under diskbänken och kopplades till spisen genom ett intrikat rörsystem.

Möblerandet

Möbler och föremål har vi till stor del fått till skänks från vänliga människor. En del av möblerna har ägts av familjer som bodde i området på 1930-talet. När möblerna blev omoderna flyttades de ut till landet och har nu återkommit till Stickelbärsvägen.

Många av barnen på gatan har berättat att de sov i så kallade dragspel. De var inte så bekväma att sova i men de var praktiska för på morgonen fälldes de ihop och tog inte mycket plats. När man fick mer utrymme och ekonomin blev bättre skaffade man sig andra sängar. De gamla dragspelen lades på majbrasorna och eldades upp. Hur skulle vi hitta ett dragspel till museilägenheten? En journalist skrev om problemet i tidningen Bofast. Jag fick ett brev från en dam som berättade att hon hade två dragspel på vinden i sitt gamla föräldrahem i Rättvik.

Eftersom jag tillbringar mina somrar i Leksand, var det bara att åka och hämta dem. Trodde jag! Stället låg långt ute i skogen så det blev en heldagsutflykt till en underbar by.

Den ena kontakten har gett den andra och lett vidare till nya föremålsförvärv.

Familjen Jonasson utanför sin bostad Stigbergsgatan 1. Bilden är tagen i början av 1930-talet. I oktober 1937 flyttade de in i lägenheten Stickelbärsvägen 7 som nu är iordningställd till museum. Foto i privat ägo.